

FÖR TRÖTT EFTER SKOLAN FÖR ATT ORKA UMGÅS?

Stig Elofsson

FORSKNINGSENHETENS FÖRORD

Fritid Stockholm driver tillsammans med sociologiska institutionen och institutionen för socialt arbete projektet "Resursutnyttjande och effekter av offentlig bedriven verksamhet på fritidsområdet". Medel till projektet har bl a utgått från Delegationen för social forskning och en rad enskilda kommuner.

Inom ramen för vårt projekt har studier genomförts i ett 20-tal kommuner under perioden 1991-1994. Varje deltagande kommun har själv betalt sin del av forskningen.

I den här rapporten analyserar Stig Elofsson som är Fil. Dr. i statistik sambandet mellan trötthet efter skolan och ork att umgås på fritiden. För innehållet i rapporten svarar Stig Elofsson. De bör påpekas att Elofsson skrivit den här rapporten utan några ekonomiska anslag från forskningsenheten.

Stockholm den 1 september 1994

Ulf Blomdahl
Forskningsledare
Fritid Stockholm

© Författaren

ISBN 91-86768-47-6

FÖRFATTARENS FÖRORD

Flertalet av de rapporter vi gett ut vid FRITID STOCKHOLM har handlat om - vuxnas eller ungdomars - fritidsvanor. Vid analysen av ungdomars fritidsvanor har deras skolsituation utgjort en viktig grund för att söka förstå olikheter i fritidsvanor. Skolsituationen har alltså haft en viktig roll men ändå inte varit centrum för analysen. I den här rapporten är det högstadiееlevernars skolsituation - närmare bestämt frågan om de ofta känner sig trötta efter skolan - som spelar huvudrollen.

Självklart har det varit helt avgörande för rapporten att eleverna besvarat enkäterna utförligt och sanningsenligt. Jag vill därför först och främst rikta ett stort tack till alla de elever, som medverkat i den aktuella undersökningen. Ett speciellt tack också till Ulf Johansson vid FRITID LINKÖPING, som genomförde undersökningen.

Många personer har gett mig synpunkter under arbetet med rapporten. De kan inte räknas upp här, däremot vill jag speciellt nämna två personer, som läst och kommenterat det slutliga manuskriptet. Anna-Lena Undén - doktor i medicinsk vetenskap - har lämnat viktiga synpunkter då det gäller arbetsmiljöperspektivet och det psykosociala perspektivet. Ulf Blomdahl - min forskningskollega vid FRITID STOCKHOLM - skall ha ett stort tack för att han lagt ned ett noggrant arbete på att granska manuskriptet i detalj.

Stockholm, september 1994

Stig Elofsson

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

	Sid
BAKGRUND	1
TRÖTT EFTER SKOLAN	3
UNDERSÖKNINGSGRUPPEN	5
SÅ TRÖTT EFTER SKOLAN ATT MAN INTE ORKAR UMGÅS	7
HUR INVERKAR KÖN OCH ÅLDER?	9
SAMBAND MED SKOLSITUATIONEN ¹⁰	
FAMILJESITUATION OCH FAMILJENS MATERIELLA STÄLLNING	12
INVANDRARUNGDOMARNAS SITUATION	14
DET SOCIALA NÄTVERKETS ROLL	16
TECKEN PÅ BRISTANDE SOCIAL ANPASSNING	20
NÅGOT OM FRITIDSSITUATIONEN	22
EN SAMMANFATTANDE BILD	25

BAKGRUND

Människors hälsa diskuteras i dag ur ett brett perspektiv. Detta gäller inte minst begreppet hälsa - att vara frisk är inte bara liktydigt med att inte ha någon mer eller mindre allvarlig sjukdom. Vi bekymrar också över om människor uppvisar psykosomatiska besvär eller uttrycker vantrivsel. Som en del av det bredare perspektivet kan man också se att större intresse för ungdomarnas hälsa.

Flera studier har visat att ungdomar - på grundskola och gymnasium - långt ifrån alltid mår bra och trivs helt med sitt liv. I en undersökning i grundskolan visade det sig att 23 procent av pojkarna och 22 procent av flickorna utifrån skolläkarens definition hade någon form av psykosocial avvikelse (Jorming, 1984). För 7,4 procent av pojkarna och 15,8 procent av flickorna i årskurs 8 gällde att de hade någon form av psykosomatisk sjukdom. Andra undersökningar (Se t ex Cederblad och Höök, 1986) redovisar ännu högre siffror. I ett stort internationellt forskningsprojekt om skolelevers hälsobeteende har 11.774 elever i åldern 11-15 år deltagit i en enkätundersökning (Due, Holstein, Marklund, 1991). Huvudresultatet är att en stor del av dessa skolelever har hälsoproblem. Mer än var fjärde 15-åring har huvudvärk minst en gång i veckan, minst var femte har besvär av ont i ryggen, lider av nedstämdhet eller nervositet minst en gång i veckan. Det råder signifikanta skillnader mellan könen - ofta till flickornas nackdel - och mellan länderna.

Mycket tyder på att det finns skillnader mellan könen. I en studie på en gymnasieskola i Stockholm (Setterlind, Larsson, Saltin, 1992) visar det sig att det är fler flickor än pojkar (15 respektive 7 procent) som mår psykiskt dåligt och det är också fler flickor än pojkar som är missnöjda med livet (26 respektive 7 procent). Ett genomgående drag i denna hälsostudie är att resultaten uppvisar klara skillnader mellan pojkar och flickor. I de flesta fall är dessa skillnader negativa för flickornas del. Men det gäller också att flickor rapporterar fler glädjeämnen (glädje över att ge någon något i form av tid och omtanke, glädje över att ha någon att tala med som vill lyssna samt glädje över att vara tillsammans med sina närmaste eller sina kamrater).

Vad är det då som gör att ungdomar inte mår bra? Självklart får man söka förklaringar från olika delar av ungdomarnas liv. Den redovisade gymnasiestudien knyter starkt an till skolan och pekar på att eleverna både

har små möjligheter att påverka sitt arbete och dessutom upplever höga krav. Forskning på vuxna visar att sådana arbetssituationer som är ogynnsamma ur arbetsmiljösynvinkel med hänsyn till krav och påverkansmöjligheter har samband med ohälsa. Förutom psykosomatiska besvär visar sig en sådan arbetssituation öka risken för hjärt/kärlsjukdomar (Karasek, Russel, Theorell, 1982). I undersökningen "Ung i Värmland" (Hagquist, Starrin, Sund, 1990), som omfattar samtliga elever i årskurs nio i Värmlands län finner man ett samband mellan hur eleverna upplever att de kan påverka sin skolsituation och hur de trivs i skolan. Totalt anger 27 procent av pojkarna och 31 procent av flickorna att de för det mesta tycker det är roligt att gå i skolan. Bland elever, som upplever att de kan påverka olika aspekter av sin skolsituation är dessa siffror högre (44 procent för pojkar respektive 42 procent för flickor).

I en fritidsvaneundersökning, som genomfördes på högstadiet i Linköping 1992 - i samarbete mellan FRITID LINKÖPING och Blomdahl/Elofsson - frågade man eleverna om det hände att de kände sig så trötta efter skolan att de inte orkade umgås eller göra något aktivt. Med utgångspunkt från hur man ofta tolkar en liknande fråga, som brukar ställas i arbetsmiljöundersökningar, kan vi vänta oss att svaren ger en indikation på elevernas välbefinnande. Man kan förvänta sig att de elever, som svarat att de ofta känner sig så trötta efter skolan att de inte orkar umgås eller göra något aktivt mår dåligt. Troligen är det inte bara så att de upplever skolan som stressig eller ostimulerande utan uppfattar hela sin livssituation som mindre stimulerande. Får denna känsla kvarstå under längre tid kan det leda till allvarliga konsekvenser.

TRÖTT EFTER SKOLAN

Då man i arbetsmiljöundersökningar ställer frågan "Är du så trött efter arbetet att du inte orkar umgås med folk eller ägna dig åt fritidsaktiviteter?" utgår man knappast från att svaret endast beskriver hur fysiskt ansträngande arbetet är. I den utsträckning svaret utsäger något om arbetet torde det främst handla om psykisk ansträngning. Då en individ svarar att det ofta händer att han/hon är så trött att han/hon inte orkar umgås (med familj, vänner) kan detta hänga samman med ett ostimulerande arbete - ja det kan mycket väl vara så att personen snarare är "undersysselsatt" än att han/hon har ett för ansträngande arbete. Främst tolkar nog dock forskarna svaret på frågan som ett uttryck för individens totala livssituation - den, som ofta känner sig trött efter arbetet mår allmänt inte bra - har en dålig livssituation. Orsaken till detta bör i delar sökas både i arbetslivet och livet vid sidan om arbetet.

I en fritidsvaneundersökning, som gjordes i Linköping 1991 ställdes en fråga till eleverna på högstadiet med följande lydelse:

HÄNDER DET ATT DU ÄR SÅ TRÖTT EFTER SKOLAN ATT DU HAR SVÅRT ATT UMGÅS MED FAMILJEN, TRÄFFA KOMPISAR, UTÖVA NÅGON HOBBY ELLER DYLIKT?

- Aldrig eller nästan aldrig
- Några gånger i månaden
- Några gånger i veckan
- I stort sett varje dag

Jag räknar alltså med att svaret på frågan främst utsäger något om elevernas totala livssituation. De elever, som svarat att de flera gånger i veckan - ja kanske dagligen - är så trötta att de inte orkar umgås eller göra något aktivt mår säkert dåligt rent allmänt. Skolsituationen är långtifrån betydelselös men det är inte självklart att denna kan ge hela förklaringen och det är inte heller självklart att skolan ensam kan lösa problemet. Men det är lika viktigt att notera att skolan inte kan låta bli att ta ansvar - skolan upptar på olika sätt en viktig roll i högstadieungdomars liv.

I den ovan nämnda undersökningen finns också ett mått på hur eleverna mera allmänt uppfattar sin skolsituation. Frågan gäller hur man trivs i skolan och har formulerats på följande sätt.

VAD TYCKER DU OM ATT GÅ I SKOLAN?

- *Mycket bra*
- *Bra*
- *Varken bra eller dåligt*
- *Dåligt*
- *Mycket dåligt*

Jag kommer redan i den övergripande beskrivningen av resultaten att se närmare på sambandet mellan dessa båda frågor för att kunna diskutera vad den redovisade tröttheten säger om skol- resp livssituationen.

UNDERSÖKNINGSGRUPPEN

Undersökningsgruppen består av högstadieelever som medverkat i en fritidsundersökning i Linköping, vilken genomfördes 1992. Liksom i andra ungdomsundersökningar vi medverkat i utgår urvalet av elever från ett strategiskt urval av stadsdelar. Här har man strävat efter att göra urvalet så att man får en bred bild av kommunens sociala struktur. Samtidigt har strävan varit att det totala urvalet skall ge en god bild av ortens sociala struktur. I flertalet fall - då det endast finns en skola i stadsdelen (området) har enkäten delats ut i samtliga klasser. I de fall det finns flera skolor i stadsdelen har ett slumpmässigt, stratifierat urval av klasser gjorts. Enkäten har i allmänhet besvarats av samtliga närvarande elever, varför bortfallet huvudsakligen utgörs av elever, som varit frånvarande vid undersökningstillfället. Totalt har 758 högstadieelever besvarat enkäten. Ungefär 10 % av eleverna var frånvarande vid undersökningstillfället.

I tabell 1 ges en bild av den sociala strukturen dels genom att redovisa elevernas fördelning med avseende på familjens materiella resurser (1) dels med avseende på antal föräldrar, som är födda utomlands (för närmare diskussion av invandraranknytning, se sid 14).

Andel (%) av samtliga elever.

Familjens materiella resurser	Mycket goda	24
	Goda	22
	Genomsnittliga	42
	Ganska små	10
	Små	3
Antal föräldrar födda utomlands	Ingen	84
	En	8
	Båda	8

Tabell 1. *Fördelning efter familjens materiella resurser och invandraranknytning för de högstadieelever i Linköping som besvarat enkäten.*

Ser man till totalsiffrorna får man närmast en bild av ett medelklassområde med få ungdomar med invandrabakgrund. Bakom denna totalbild döljer sig dock betydande variationer mellan olika delområden. I materialet finns både lågstatus- och högstatusområden liksom områden med en relativt hög andel invandrarungdomar dock utan att de senare är i majoritet i något område.

SÅ TRÖTT ATT MAN INTE ORKAR UMGÅS

Att man någon enstaka gång känner sig så trött att man inte orkar umgås eller göra något kan knappast betraktas som särskilt allvarligt - snarast får det kanske ses som ganska naturligt. Däremot är det självklart inte rimligt att man känner sig så flera dagar i veckan eller dagligen. Låt oss börja med att se på hur det ser ut i hela gruppen av högstadiel elever.

Så trött att man inte orkar umgås eller göra något	Antal elever	Andel (%)
Aldrig eller nästan aldrig	293	39.0
Några gånger i månaden	303	40.3
Några gånger i veckan	110	14.6
I stort sett varje dag	46	6.1
Ej besvarat frågan	9	-
Samtliga	761	

Tabell 2. Svarsfördelning på frågan "Händer det att du känner dig så trött efter skolan att du har svårt att umgås med familjen, träffa kamrater, utöva någon hobby eller dylikt."

Att man så ofta som några gånger i veckan är så trött att man inte orkar umgås eller göra något måste ses som en allvarlig indikator på att eleven inte mår bra. Man måste nog säga att det är mycket allvarligt att så många som 21 % av högstadiel eleverna - mer än var femte elev - säger att det är så. Samtidigt kan man säga att det stämmer väl med resultat från de undersökningar, som redovisades i inledningen.

Hur man trivs i skolan	n	Andel (%) som säger att de är så trötta efter skolan att de har svårt att umgås eller göra något minst några gånger i veckan.
Mycket bra	96	15
Bra	317	15
Varken bra eller dåligt	240	23
Dåligt	51	41
Mycket dåligt	29	45

Tabell 3. *Andel av högstadieläverna i Linköping som säger att de är så trötta efter skolan att de har svårt att umgås med familjen, träffa kamrater, utöva någon hobby eller dylikt i relation till hur de trivs i skolan.*

Det är alldeles uppenbart att det finns ett samband mellan de båda frågorna men det är också uppenbart att de inte mäter samma sak. Resultaten passar väl ihop med det resonemang jag förde ovan, där jag utgick från att svaret på frågan "Är du så trött efter skolan att du" snarast mäter hur eleverna mera allmänt mår. Att skolan spelar en viktig roll framgår ju av tabell 3 - de elever, som säger att de trivs dåligt i skolan (alltså allmänt upplever sin skolsituation som dålig) också i högre utsträckning uppger att de är trötta efter skolan. Men tabellen ovan visar också på att skolsituationen inte ger hela förklaringen - även bland de elever, som säger att de trivs bra i skolan är det 15 % som säger att de ofta är så trötta att de inte orkar umgås eller göra något aktivt.

HUR INVERKAR KÖN OCH ÅLDER?

Jag studerar sambandet med ålder och kön samtidigt eftersom man kan tänka sig att åldersförändringarna under högstadiet är olika för pojkar respektive flickor. I tabell 4 nedan redovisas hur många som känner sig så trötta efter skolan att de inte orkar umgås eller göra något minst några gånger i veckan.

Årskurs	Andel (%) som säger att de är så trötta efter skolan att de har svårt att umgås eller göra något minst några gånger i veckan.	
	Pojkar	Flickor
7	18	19
8	16	23
9	23	27

Tabell 4. *Andel av högstadieeleverna i Linköping som säger att de är så trötta efter skolan att de har svårt att umgås med familjen, träffa kamrater, utöva någon hobby eller dylikt minst några gånger i veckan efter kön och årskurs.*

Antagandet att pojkar och flickor utvecklas i olika takt tycks ju stämma - det verkar som att flickor ligger ett år före. Uppenbarligen ökar andelen, som känner sig så trötta efter skolan att de har svårt att umgås eller göra något med åldern.

SAMBAND MED SKOLSITUATIONEN

Vi har redan sett på sambandet mellan "så trött att man inte orkar umgås eller göra något" och hur eleverna trivs i skolan. Trivsel i skolan får väl närmast ses som ett mera övergripande mått på hur eleverna uppfattar sin skolsituation. I enkäten finns också andra frågor som beskriver elevernas situation i skolan. Val av kurs i matematik och engelska (allmän eller särskild) i kombination med språk som tillval eller ej får väl närmast ses som ett mått på grad av teoretisk inriktning kombinerat med hur stora "skolambitioner" eleven har. Däremot skall väl förekomst av skolk (åtminstone i större omfattning) snarast ses som ett aktivt uttryck för att man inte trivs i skolan.

Det verkar rimligt att de elever, som har valt särskild kurs i matematik och engelska (alltså är mera teoretiskt inriktade) samt har språk som tillval allmänt passar bättre in i skolan. Att de uppfattar sin skolsituation som bättre bör ju också leda till att färre av dem upplever att de är så trötta efter skolan att de inte orkar umgås eller göra något. Men det är också tänkbart att de känner större prestationskrav och därmed känner sig stressade, vilket skulle kunna innebära att de mår sämre. Att skolka får väl ses som en aktiv reaktion mot en skolsituation, som eleven upplever som dålig. I sig själv bör ju en "dålig skolsituation" innebära att flera ofta känner sig trötta efter skolan, men frågan är vad den aktiva handlingen att skolka får för följder. Man kan ju tänka sig att skolk är ett slags copingbeteende - skolkandet gör att man kan hantera (uthärda) den "stressande" skolsituationen. I tabell 5 ser vi på sambandet mellan "ofta så trött efter skolan att man inte orkar umgås eller göra något" och val av kurs resp skolk.

Andel (%) som säger att de är så trötta efter skolan att de har svårt att umgås eller göra något minst några gånger i veckan.

Val av kurs matematik/engelska	Allmän båda, ej språk	22
	Allmän, särskild	24
	Särskild båda, språk	19
Skolkat under högstadiet	Nej	17
	1-3 ggr	27
	4-10 ggr	33
	11- ggr	42

Tabell 5. *Andel av högstadieeleverna i Linköping som säger att de är så trötta efter skolan att de har svårt att umgås med familjen, träffa kamrater, utöva någon hobby eller dylikt minst några gånger i veckan efter val av kurs i matematik, engelska och språk samt förekomst av skolk under högstadiet.*

Ser vi till val av kurs i matematik och engelska i kombination med språk som tillval eller ej är väl det mest framträdande att skillnaderna blir så små. Det samband som finns verkar naturligt. Bäst mår den grupp som valt särskild kurs i båda ämnena, medan de som valt allmän i ett och särskild i det andra mår sämst. Möjligen döljs bakom detta prestationskrav -från dem själva eller andra - som de inte lyckas leva upp till.

Tanken att skolk skulle kunna vara ett copingbeteende - ett sätt att klara av en dålig skolsituation - får inget stöd av resultatet i tabell 5. Det verkar snarare vara så att risken för att må dåligt ökar ju mera man skolkar. Bland de som skolkat fyra gånger eller mera säger över en tredjedel att de ofta är så trötta efter skolan att de inte orkar umgås eller göra något.

FAMILJESITUATION OCH FAMILJENS MATERIELLA RESURSER

Vilket samband finns det mellan familjens socioekonomiska ställning och elevens välmående? Nu kan familjens sociala ställning studeras från flera perspektiv. Det kanske mest använda är att dela in familjerna i socialgrupper. Tyvärr kan vi inte göra någon sådan indelning eftersom vi saknar uppgifter om föräldrarnas yrke. I stället har vi här sökt gruppera familjerna efter deras materiella situation. Med utgångspunkt från bostadssituation samt tillgång till bil, båt och sommarstuga rangordnas familjerna i fem grupper från de som har mycket små resurser till de som har goda materiella resurser (1). I tabell 6 ser jag närmare på sambandet mellan detta mått och i vilken utsträckning ungdomarna ofta känner sig trötta efter skolan.

Familjens materiella resurser	Andel (%) som säger att de är så trötta efter skolan att de har svårt att umgås eller göra något minst några gånger i veckan.
Mycket goda	19
Goda	24
Genomsnittliga	17
Små	31
Mycket små	(21)

Tabell 6. *Andel av högstadieläverna i Linköping som säger att de är så trötta efter skolan att de har svårt att umgås med familjen, träffa kamrater, utöva någon hobby eller dylikt minst några gånger i veckan i relation till familjens materiella resurser.*

Visserligen får vi ett samband med familjens materiella resurser men det är inte helt enkelt att tolka. De ungdomar som kommer från familjer med små resurser tycks ha den sämsta situationen. Men även de som kommer från familjer med goda resurser men inte mycket goda tycks något oftare må dåligt än övriga ungdomar. Ett tänkbart samband mellan dessa båda grupper skulle kunna vara att de upplever sig i marginalen med en strävan efter att stärka den sociala ställningen.

Om man kan säga att familjens materiella resurser tar upp den sociala situationen kan man tänka sig att familjesituationen - vilka vuxna som finns i familjen - tar upp mera av den psykologiska situationen. Låt oss se på vilka samband vi får med familje-situationen.

Familjesituationen	Andel (%) som säger att de är så trötta efter skolan att de har svårt att umgås eller göra något minst några gånger i veckan.
Bor med mamma och pappa	19
Bor endast med mamma	28
Bor endast med pappa	43
Bor med mamma och annan man än pappa	22

Tabell 7. *Andel av högstadieläverna i Linköping som säger att de är så trötta efter skolan att de har svårt att umgås med familjen, träffa kamrater, utöva någon hobby eller dylikt minst några gånger i veckan i relation till familjesituationen.*

Resultaten ovan antyder att de (få) ungdomar, som bor med en ensamstående pappa mår avsevärt sämre - det är mer än dubbelt så vanligt att de svarat att de ofta är trötta efter skolan. Men även de ungdomar, som bor med en ensamstående mamma tycks ha högre risk. Det tycks alltså finnas en klar tendens till att de, som bor med en ensamstående förälder har en mera pressad situation. Däremot tycks det ha mindre betydelse om man bor med den biologiska pappan eller om mamma flyttat samman med en ny man.

INVANDRARUNGDOMARNAS SITUATION

Ungdomarnas invandraranknytning studeras i undersökningen på tre olika sätt. Det första måttet utgår från om eleven själv är född i Sverige eller ej. Totalt anger 53 elever (7%) att de är födda utanför Sverige. Allmänt sett bör ju de ungdomar, som själva är födda utanför Sverige, ha den starkaste invandraranknytningen, men det finns några faktorer som komplicerar. För det första så spelar det självklart roll i vilket land man är född, för det andra så kan det handla om adoptivbarn. Och det är knappast självklart att adoptivbarn har stark invandraranknytning.

Det andra måttet utgår från om föräldrarna är födda i Sverige eller ej. Vi får här tre grupper beroende på om ingen, en eller båda föräldrarna är födda utomlands. Den tydligaste bilden av invandrarbakgrundens betydelse får vi antagligen genom att jämföra ungdomar vars bägge föräldrar är födda utomlands med ungdomar vars bägge föräldrar är födda i Sverige. Det är betydligt svårare att placera in de ungdomar, som har en förälder född utomlands. Det naturliga skulle väl vara att placera in dem mellan de båda övriga grupperna. I några fall har det dock visat sig att detta inte gäller, vilket kan förklaras av att gruppen inte är särskilt homogen. I en del fall är kanske invandraranknytningen ganska svag - flera lever med en ensamstående mamma - medan andra kanske upplever en stark konflikt mellan identiteten som svensk och sin invandrarbakgrund. Totalt har 633 (83%) angett att bägge föräldrarna är födda i Sverige, 57 stycken (7.5 %) att en förälder är född utomlands och 62 stycken (8 %) att bägge föräldrarna är födda utomlands.

Ett tredje mått utgår från om man pratar annat språk än svenska hemma. Totalt har 57 eleverna (7.5 %) angett att detta gäller. I tabell 8 presenteras sambanden mellan dessa mått på invandrar-anknytning och att man ofta känner sig så trött efter skolan att man inte orkar umgås eller göra något aktivt.

Andel (%) som säger att de är så trötta efter skolan att de har svårt att umgås eller göra något minst några gånger i veckan.

Född utomlands	Nej	21
	Ja	21
Föräldrar födda utomlands	Ingen	21
	En	12
	Båda	23
Talar annat språk än svenska hemma	Nej	21
	Ja	18

Tabell 8. Andel av högstadieläverna i Linköping som säger att de är så trötta efter skolan att de har svårt att umgås med familjen, träffa kamrater, utöva någon hobby eller dylikt minst några gånger i veckan i relation till olika mått på invandraranknytning.

Det är förvånansvärt att skillnaderna blir så små - allmänt sett tycks invandraranknytning ha liten betydelse. Något överraskande är det mera ovanligt att ungdomar med en förälder född utomlands säger att de ofta är så trötta efter skolan att de inte orkar umgås eller göra något. Man skulle tänka sig att de har en mera "stressig" livssituation - antingen det handlar om att de lever med enbart mamma eller att de befinner sig i konflikt mellan svensk och utländskt.

DET SOCIALA NÄTVERKETS ROLL

Det blir naturligt att indela elevernas sociala nätverk i två delar - umgänge med vuxna och umgänge med kamrater. Huvuddelen av umgänget med vuxna utgörs av föräldrakontakter, vilket jag visat i en annan rapport (2). I Linköpingsundersökningen ingår tre frågor, som på olika sätt beskriver elevernas sociala nätverk. Den första tar upp frågan om hur många kamrater man har och lyder på följande sätt.

HUR MÅNGA RIKTIGA KAMRATER HAR DU?

- Ingen
- 1
- 2-3
- 4-5
- 6-10
- Mer än 10

Som frågan formulerats tycks den ge ett kvantitativt mått på kamratumgänget men analyser, som jag gjort, antyder att det finns ett klart samband mellan antal kamrater och kvalitén i kamratumgänget.

Den andra frågan tar mera upp kvalitén i det sociala nätverket och lyder på följande sätt.

MED HUR MÅNGA KAN DU PRATA I FÖRTROENDE?

- Ingen
- 1
- 2-3
- 4-5
- 6-10
- Fler än 10

Man kan ju fråga sig om antalet personer har någon betydelse för kvalitén på det sociala nätverket eller om det är likgiltigt om man har en eller flera personer, som man kan prata med. Nu finns det flera skäl som talar för att kvalitén på nätverket kan vara bättre om man har mer än en person, som man kan tala i förtroende med. För det första bör ju nätverket vara mindre sårbart om det finns fler personer som ingår i det. Finns det bara en enda person så finns ju risken att man förlorar kontakten. Detta kan ske på olika sätt -

högstadiet motsvarar ju en dynamisk period i ungdomarnas liv då mycket kan hända. För det andra tror jag att ett gott socialt nätverk för ungdomar bör innefatta goda kontakter både med kamrater och föräldrar (2). Mycket talar också för att det finns ett direkt samband mellan antalet personer man kan prata i förtroende med och kvalitén på det sociala nätverket. För att få en bra bild av detta nätverk bör vi även se på vilka man pratar i förtroende med. Denna fråga, som direkt följer frågan ovan, har i enkäten formulerats på följande sätt.

VILKA KAN DU TALA I FÖRTROENDE MED?

- *Föräldrar*
- *Lärare*
- *Fritidsledare*
- *Kamrater*
- *Föreningsledare*
- *Annan vuxen*

Låt oss börja med att se på sambandet mellan antal kamrater och hur många som ofta känner sig trötta efter skolan.

Antal kamrater	Andel (%) som säger att de är så trötta efter skolan att de har svårt att umgås eller göra något minst några gånger i veckan.
Ingen	28
En	19
2-3	28
4-5	16
6-10	19
Mer än 10	17

Tabell 9. *Andel av högstadieeleverna i Linköping som säger att de är så trötta efter skolan att de har svårt att umgås med familjen, träffa kamrater, utöva någon hobby eller dylikt minst några gånger i veckan i relation till antal kamrater.*

Uppenbarligen har vi inte något kontinuerligt samband mellan antal kamrater och hur man mår, vilket väl snarast antyder att det är de kvalitativa aspekterna

i kontaktnätet som är viktigast. Att avsaknaden av kamrater gör att man mår sämre verkar ju rimligt. Mer förvånande är det väl däremot att de som säger att de har 2-3 kamrater i så hög utsträckning säger att de ofta är trötta efter skolan. Låt oss därför se närmare på den "kvalitativa" sidan av stödet - dess omfattning och innehåll.

Andel (%) som säger att de är så **trötta efter skolan** att de har svårt att umgås eller göra något minst några gånger i veckan.

Med hur många kan du prata i förtroende med	Ingen	22
	En	27
	2-3	23
	4-5	14
	6-10	13
	Fler än 10	15
Kan prata i förtroende med	Föräldrar	19
	Lärare	20
	Fritidsledare	15
	Kompis	21
	Föreningsledare	7
	Annan vuxen	20

Tabell 10. *Andel av högstadieläverna i Linköping som säger att de är så trötta efter skolan att de har svårt att umgås med familjen, träffa kamrater, utöva någon hobby eller dylikt minst några gånger i veckan i relation till antal personer och vilka man kan prata i förtroende med.*

Sambandet med antalet personer man kan prata i förtroende med tycks - åtminstone till en del - stämma med tanken att det lilla nätverket kan vara sårbart. Resultaten antyder ju att det kan behövas åtminstone fyra personer i nätverket och att speciellt de ungdomar, som endast har en person att prata i förtroende med löper stor risk att må dåligt. Då det gäller vilka personer som är viktiga blir skillnaderna ganska små. I två fall - då fritidsledare resp föreningsledare ingår i nätverket - får vi klart färre som säger att de ofta är

trötta efter skolan. Men det är endast ett fåtal elever - 6% resp 8% - som anger att de har sådana kontakter.

Resultaten antyder att det är lämpligt att närmare studera samman-sättningen av det sociala nätverket. Som grund använder jag indelningen kamrater, föräldrar och andra vuxna.

Det sociala nätverkets innehåll. Man kan prata i förtroende med	Andel (%) som säger att de är så trötta efter skolan att de har svårt att umgås eller göra något minst några gånger i veckan.
Ingen	21
Endast föräldrar	24
Endast kamrater	26
Föräldrar och andra vuxna	13
Kamrater och andra vuxna	33
Kamrater och föräldrar	19
Kamrater, föräldrar och andra vuxna	19

Tabell 11. *Andel av högstadiееleverna i Linköping som säger att de är så trötta efter skolan att de har svårt att umgås med familjen, träffa kamrater, utöva någon hobby eller dylikt minst några gånger i veckan i relation till vilka man kan prata i förtroende med.*

Den slutsats man tycks kunna dra är att det är det knappast tycks finnas något starkare samband mellan att ofta känna sig trött efter skolan och innehållet i det sociala nätverket.

TECKEN PÅ BRISTANDE SOCIAL ANPASSNING

Jag använder här begreppet "tecken på bristande social anpassning" för ett antal aktiviteter som oroar vuxenvärlden. Hit hör otvivelaktigt förekomst av skolk, rökning och användning av alkohol. Självklart finns det väl också skäl för en sådan oro där detta förekommer bland högstadieelever. Vi börjar med att se lite närmare på sambandet mellan dessa variabler och att man ofta känner sig så trött efter skolan att man inte orkar umgås eller göra något aktivt. Eftersom pojkar och flickor i stor utsträckning reagerar på olika sätt är det här nödvändigt att kontrollera för kön.

Andel (%) som säger att de är så **trötta efter skolan** att de har svårt att umgås eller göra något minst några gånger i veckan.

		P	F
Röker	Nej	18	20
	Ja	29	35
Snusar	Nej	17	23
	Ja	29	--
Har senaste månaden druckit starköl, vin eller sprit	Nej	15	23
	1 gång	29	21
	2-3 ggr	17	23
	4 - ggr	24	(42)

Tabell 12. Andel av högstadieeleverna i Linköping som säger att de är så trötta efter skolan att de har svårt att umgås med familjen, träffa kamrater, utöva någon hobby eller dylikt minst några gånger i veckan i relation till tecken på bristande social anpassning - rökning och alkoholkonsumtion.

Det är ganska klart att vi får ett samband mellan rökning och hur ofta man känner sig så trött efter skolan att man inte orkar umgås eller göra något aktivt. Däremot är det mera tveksamt om det finns något tydligt samband med

alkoholkonsumtion. Vi har ju redan tidigare kunnat konstatera att det finns ett klart samband med skolk - de som skolkat anger oftare att de känner sig trötta efter skolan. Sammantaget kan vi nog konstatera att det finns ett samband mellan tecken på "bristande social anpassning" och trötthet efter skolan. Den centrala frågan är då vad som är orsak och verkan. Är det så att man allmänt mår dåligt och som följd av detta ägnar sig åt "olämpliga aktiviteter" eller är det så att utövandet av "olämpliga aktiviteter" leder till att man mår sämre. En tänkbar möjlighet är också att de båda sakerna är två sidor av samma sak. En i grunden dålig situation - kanske både i skolan, hemma och på fritiden - leder både till att man ofta känner sig trött efter skolan och att man dras till "olämpliga aktiviteter".

Det empiriska materialet ger oss inga möjligheter att avgöra vilken av dessa kausala modeller som är "den rätta". En bedömning av alternativen måste alltså göras på saklogisk grund. Det första alternativet - att man på grund av att man mår dåligt dras till "olämpliga aktiviteter" - måste väl betraktas som högst möjlig. Det andra alternativet - att "olämpliga aktiviteter" leder till att man mår dåligt påminner lite om kristlig (kanske lutheransk) moral (önsketänkande). I och för sig behöver ju inte detta hindra att modellen skulle kunna vara "rätt", men jag tycker ändå inte att den verkar lika rimlig som de båda andra alternativen. Kanske är det så att det tredje alternativet - att båda sakerna kan ses som olika reaktioner på en "dålig situation" - verkar mest rimlig. Men självklart handlar det här om spekulationer som inte går att testa med tillgängliga data.

NÅGOT OM FRITIDSSITUATIONEN

De ungdomar, som anger att de ofta är trötta efter skolan har ju redan i sitt svar antytt att de är mindre aktiva på fritiden - det är ju ofta så att de inte orkar göra något aktivt. Vi kan därför anta att de är ganska passiva även på fritiden.

I tabell 13 jämför jag de, som säger att de ofta är trötta efter skolan med de, som säger att detta endast inträffar vid enstaka tillfällen eller aldrig med avseende på hur aktiva de är i vissa fritidsaktiviteter. Bland fritidsaktiviteterna har jag valt att se på medlemskap i förening, deltagande i kommunala musikskolan, besök på fritidsgård och TV-tittande.

Anger att de är så **trötta efter skolan** att de har svårt att umgås eller göra något aktivt.

		Aldrig eller någon gång i månaden		Några gånger i veckan eller oftare	
		P	F	P	F
Titta på TV	14 - tim	34	20	33	27
	20 - tim	15	6	22	17
Fritidsgård	Besökt	65	40	64	51
	11- ggr	17	8	17	6
Medlem i	Förening	70	63	56	60
	Idrottsfören.	59	51	42	38
	Annann fören.	21	20	15	31
Med i Kommunala musiksk		14	19	15	12

Tabell 13. En jämförelse mellan de ungdomar som sällan är så trötta efter skolan att de har svårt att umgås med familjen, träffa kamrater, utöva någon hobby eller dylikt och de som anger att det ofta är så med avseende på TV-tittande, besök på fritidsgård, medlemskap i förening och deltagande i kommunala musikskolan.

Visst framträder en bild av att de, som ofta är trötta efter skolan är mera passiva. Det är vanligare att de ser mycket på TV, men däremot tycks de inte oftare besöka fritidsgård. De är mindre ofta med i idrottsförening men oftare med i någon annan förening. Då det gäller deltagande i kommunala musikskolan får vi inga större skillnader. Trots allt får man kanske ändå säga att skillnaderna snarare är mindre än vad man kunde förvänta sig. Innan jag går närmare in på att tolka dessa resultat vill jag dock se på hur de båda grupperna trivs med sin fritid.

Trivs på fritiden	Anger att de är så trötta efter skolan att de har svårt att umgås eller göra något aktivt.	
	Aldrig eller någon gång i månaden	Några gånger i veckan eller oftare
Mycket bra	67	42
Bra	27	34
Varken bra eller dåligt	4	15
Dåligt eller mycket dåligt	2	10

Tabell 14. En jämförelse mellan de ungdomar som sällan är så trötta efter skolan att de har svårt att umgås med familjen, träffa kamrater, utöva någon hobby eller dylikt och de, som anger att det ofta är så med avseende på hur man trivs på fritiden.

Här får vi en tydlig bild av att de som säger att de ofta är så trötta efter skolan att de inte orkar umgås eller göra något aktivt trivs sämre med sin fritidssituation. Vi har alltså sammantaget en bild av att gruppen upplever både skol- och fritidssituationen som sämre.

EN SAMMANFATTANDE BILD

Allmänt sett kan vi konstatera att ungefär var femte högstadiellev i Linköping ofta (minst några gånger i veckan) säger att de känner sig så trötta efter skolan att de inte orkar umgås eller göra något aktivt. **Detta måste betraktas som allvarligt.** Det finns könsskillnader men dessa skillnader är åldersrelaterade. Bäst klarar sig pojkar i årskurserna 7 och 8 - knappt 20 % säger att de ofta är trötta efter skolan. Bland pojkar i årskurs 9 och flickor i årskurs 8 har denna andel stigit till 23 %. Den sämsta situationen har flickor i årskurs 9 där 27 % svarat att de ofta är trötta. Att flickor har en sämre situation stämmer ju med resultat i andra undersökningar (Se inledningen). Men skillnaden mellan pojkar och flickor verkar här snarare mindre. Flera av de andra undersökningarna behandlar gymnasie-ungdomar. Kanske är det så att könsskillnaderna - som ju data antyder - ökar med åldern från högstadiet och uppåt. Det skulle ju förklara att skillnaderna mellan pojkar och flickor inte blir så stora här.

Ser man till familjesituationen tycks barn till ensamstående föräldrar ha en sämre situation. Materialet ger en antydning att barn som bor med en ensamstående pappa har det sämst, men man får göra en reservation för att denna grupp är liten - resultatet är osäkert. Däremot tycks inte familjens materiella situation spela någon mera avgörande roll och det finns inget i resultaten som antyder att ungdomar med invandrarbakgrund skulle skilja sig nämnvärt från "svenska ungdomar".

Det är ju ganska självklart att skolsituationen inverkar. Det finns här ett direkt, kontinuerligt samband både med trivsel i skolan och skolk. De som trivs dåligt i skolan liksom de som skolkat mycket mår betydligt sämre - över 40 % i resp grupp anger att de ofta är trötta efter skolan. Däremot tycks det spela mindre roll om man är praktiskt eller teoretiskt inriktad - här studerat via val av kurs i matematik och engelska i kombination med språk som tillval eller ej.. Gruppen ungdomar som valt allmän kurs i det ena ämnet och särskild i det andra verkar dock må något sämre vilket antyder att det kanske till en del handlar om att hitta "sin plats i skolan". Det är troligt att vi i denna grupp oftare finner elever, som inte lyckas leva upp till de ambitioner de själva och/eller föräldrarna har.

En smula förvånande är att socialt stöd - från kamrater, föräldrar och andra vuxna - tycks spela en ganska underordnad eller i varje fall oklar roll. Det finns tecken på att både föräldrar och kamrater bör ingå i nätverket för att man skall

må bra, men resultaten är långtifrån entydiga. De, som säger att de inte har någon de kan prata i förtroende med tycks t ex inte må sämre. Och bäst klarar sig den lilla grupp ungdomar, som säger att de kan prata i förtroende med fritids- resp föreningsledare. Det är möjligt att dessa kommit in i en "kritisk situation" och sedan blivit viktiga personer i ungdomarnas liv. Resultaten visar att andra vuxna knappast kan ersätta föräldrarna.

I resultaten finner vi uppenbara samband mellan att ofta vara trött efter skolan och olika tecken på bristande social anpassning. Redan tidigare har jag konstaterat att det finns ett närmast kontinuerligt samband med förekomst av skolk men situationen är också klart sämre för de som röker eller i större utsträckning nyttjar alkohol.

De, som ofta är trötta efter skolan tycks i allmänhet vara något mindre aktiva då det gäller det offentliga fritidsutbudet - de är t ex mindre ofta med i idrottsförening, tittar mer på TV - och trivs klart sämre med sin fritidssituation. Men bilden är långtifrån entydig. De, som anger att de ofta är trötta, är t ex i högre utsträckning medlemmar i annan förening än idrottsförening. Den främsta slutsatsen blir att de dock är mindre nöjda med sin fritidssituation.

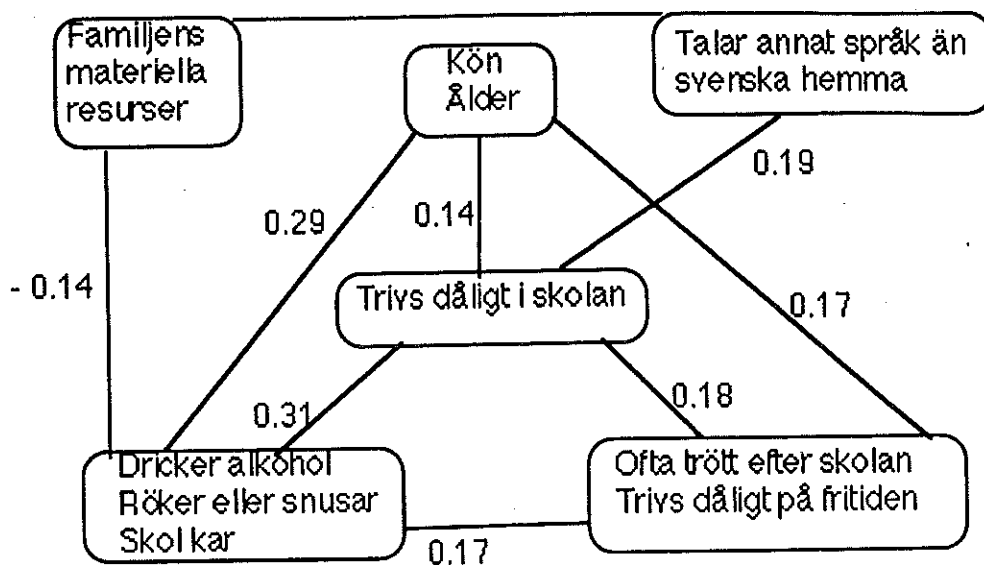
För att få en klarare bild av hur de olika faktorerna kan tänkas inverka har jag genomfört en diskriminantanalys (3), där de ovan behandlade variablerna - i lämplig form - ingår som "förklarande variabler". En sådan analys kan givetvis inte användas för att i kausal mening avgöra vilken inverkan olika faktorer har utan ger endast en bild av vilka faktorer, som främst kan "predicera" att ungdomar ofta är så trötta efter skolan att de inte orkar umgås eller göra något aktivt. Fördelen med denna diskriminantanalys är att vi kan studera olika faktorerers inverkan efter kontroll för värdet på övriga variabler. Det är nämligen så att de "förklarande variablerna" i mer eller mindre utsträckning samvarierar. Resultaten av denna deskriminantanalys - genomfört separat för pojkar och flickor - presenteras i tabell 15.

Förklaringsvariabler	Standard. regressions- koefficient		Resultat av test att regr. koeff. skiljer sig från noll.	
	P	F	P	F
Årskurs	-0.01	-0.00		
Trivsel i skolan	0.07	0.17		***
Familjens materiella resurser	-0.02	-0.02		
Talar annat språk hemma	-0.01	-0.04		
Att tala i förtroende med	-0.04	-0.04		
Skolk	0.13	0.03	*	
Röker (eller snusar)	0.07	0.10		(0.09)
Alkoholkonsumtion	0.01	0.07		
Trivsel på fritiden	0.20	0.27	***	***
Förklaringsgrad	10 %	15 %		

Tabell 15. *Diskriminantanalys av så trött efter skolan att man har svårt att umgås eller göra något. I analysen jämförs de som anger att de ofta är trötta (minst några gånger i veckan) med de som anger att de aldrig eller sällan är trötta efter skolan. Standardiserade regressionskoefficienter samt resultat av tester av hypotesen att regressionskoefficienten är noll.*

Som de viktigaste "förklaringsvariablerna" framstår - i denna ordning - trivsel på fritiden, trivsel i skolan och skolk. Vi får också en skillnad mellan könen. I bägge fallen kopplas trötthet efter skolan till hur man trivs på fritiden, men då det gäller skolan kopplas den bland flickor till hur de trivs i skolan men bland pojkar till skolk. Sammantaget ger detta idén till följande hypotetiska modell (Se figur 1). I modellen har jag utgått från skolsituationen - mätt som hur man trivs i skolan - som utgångspunkt. Modellen utgår från att man kan reagera på en "dålig" skolsituation på två olika sätt antingen "aktivt, utåtriktat" (via skolk, rökning, alkoholkonsumtion) eller "passivt, inåtriktat" (genom att ofta känner sig trött efter skolan, trivas dåligt med sin fritidssituation). Som bakgrundsvariabler behandlas i modellen kön, ålder, familjens materiella situation samt invandraranknytning. I figur 1 redovisas kanoniska korrelationskoefficienter, som erhållits vid beräkningar med proceduren CANCELL i SAS (Statistical

Analysis System). De kanoniska korrelationerna anger sambandet mellan olika faktorer efter kontroll för övriga variabler på samma eller tidigare nivå.

Figur 1. Hypotetisk modell kring reaktioner på en upplevd "dålig" skolsituation.

Den centrala delen av modellen visar på två grunder till "negativa" reaktioner. Den ena är att man upplever sin skolsituation som dålig, den andra är kombinationen kön-ålder. Den senare har dels en direkt påverkan men också en indirekt påverkan via bristande trivsel i skolan. I båda fallen får vi ett starkare samband mot den mera "aktiva, utåtriktade" reaktionen än mot den "passiva, inåtriktade" reaktionen. Låt oss se lite närmare på hur sambanden ser ut. Det finns två skäl till att jag presenterar resultaten separat för pojkar och flickor. Å ena sidan utvecklas pojkar och flickor olika tidigt, å andra sidan verkar det mycket troligt att pojkar och flickor reagerar på olika sätt. I tabell 16 tar jag upp hur pojkar och flickor reagerar när vi tar hänsyn till åldern.

Årskurs		Andel (%)					
		Pojkar			Flickor		
		7	8	9	7	8	9
Trivs i skolan	"Det går an"	23	36	34	25	34	41
	Dåligt	8	12	13	7	10	13
Röker eller snusar		8	21	21	7	20	24
Skolkat	4- gånger	3	6	15	3	4	18
Druckat alkohol	2- gånger	5	21	28	13	18	25
	4- gånger	1	5	10	4	2	2
Ofta trött efter skolan		18	16	23	19	23	27
Trivs ej bra på fritiden		4	8	16	10	6	14

Tabell 16. Olika "negativa" reaktioner efter kön och ålder.

Det som framstår som mest uppenbart är givetvis att det blir vanligare med olika "negativa" reaktioner när ungdomarna blir äldre. Ibland sker den största förändringen mellan sjunde och åttonde årskurs, ibland mellan åttonde och nionde och ibland tycks det ske en mera kontinuerlig förändring. I huvudsak är skillnaden mellan pojkar och flickor liten, men det finns dock vissa könsskillnader i årskurs nio. Det är då vanligare att pojkar druckit alkohol flera gånger medan det är vanligare att flickor reagerar genom att inte trivas så bra i skolan eller att de ofta känner sig trötta efter skolan. I tabell 17 ser jag på hur vanligt det är med "negativa" reaktioner efter kontroll för kön och hur man trivs i skolan.

Kön	Trivs i skolan	Andel (%)					
		Pojkar			Flickor		
		Bra	Går an	Dåligt	Bra	Går an	Dåligt
	Röker eller snusar	10	24	42	10	26	31
	Skolkat 4- gånger	6	12	14	2	15	19
	Druckat 1- gånger	30	55	63	28	53	50
	alkohol 2- gånger	11	29	35	13	26	30
	4- gånger	1	10	14	2	2	14
	Ofta trött efter skolan	15	18	35	16	27	53
	Trivs ej bra på fritiden	8	10	19	6	12	25

Tabell 17. Olika "negativa" reaktioner efter kön och trivsel i skolan.

Resultaten ovan visar ju på ett mycket starkt och tydligt samband mellan hur man trivs i skolan och "negativa" reaktioner. De, som säger att de trivs dåligt reagerar starkast men även de som svarat "det går an" reagerar uppenbarligen. Det finns några skillnader mellan hur pojkar och flickor reagerar då de trivs dåligt i skolan. Det är alltså vanligare att pojkar röker eller snusar medan det tycks vara vanligare att flickor reagerar genom att skolka, att ofta känna sig trötta efter skolan eller att trivas dåligt på fritiden. Uppenbarligen har vi långt ifrån en "aktiv" reaktion från pojkar och en "passiv" reaktion från flickor. Ändock måste man nog känna sig mest bekymrad för flickorna - mer än hälften av de som trivs dåligt i skolan säger att de ofta är så trötta efter skolan att de inte orkar umgås eller göra något aktivt.

NOTER

1. Familjens **materiella resurser** har bedömts med utgångspunkt från bostadssituationen och tillgång till vissa kapitalvaror - bil, båt, sommarstuga. Utifrån dessa har familjerna indelats i fem grupper på följande sätt:

Ekonomisk grupp 1 :

Bor i villa/radhus

+ familjen har tillgång till sommarstuga

+ familjen har tillgång till båt man kan sova i

+ familjen har tillgång till bil

Ekonomisk grupp 2 :

Bor i villa/radhus/insatslägenhet/andelslägenhet

+ har tillgång till två av följande tre saker:

* sommarstuga

* båt man kan sova i

* bil

Ekonomisk grupp 3 :

Övriga

Ekonomisk grupp 4 :

Bor i hyreslägenhet

+ har tillgång till en av följande tre saker:

* sommarstuga

* båt man kan sova i

* bil

Ekonomisk grupp 5 :

Bor i villa/radhus

+ familjen har ej tillgång till sommarstuga

+ familjen har ej tillgång till båt man kan sova i

+ familjen har ej tillgång till bil

2. Se Elofsson, S. *Socialt stöd bland högstadieelever?* FRITID STOCKHOLM, 1994.

3. I diskriminantanalysen har jag grupperat svaren på frågan "Händer det att du känner dig så trött efter skolan att du har svårt att umgås med familjen, träffa kamrater, utöva hobby eller dylikt?". Den ena gruppen innefattar de, som svarat att de aldrig eller någon gång i månaden känner sig trötta medan den andra gruppen innefattar de, som svarat att de minst en gång i veckan är trötta. Diskriminantanalysen innebär att vi undersöker vilka variabler som kan "predicera" att ungdomar ofta är trötta efter skolan.

Referenser

- Cederblad, M, Höök, G *Epidemiologisk studie i Östergötland. Vart sjätte barn har psykiska störningar.* Läkartidningen, 83 (11), 1986.
- Due, P, Holstein, B E, Marklund, W *Selvrappporteret helbred bland skoleelever i Norden.* Nordisk medicin, 1991, vol 106, 3, 71-74.
- Hagquist, C, Starrin, B, Sundh, M *Ung i Värmland. En undersökning av fritidsvanor, livsstil, oro, hälsa och skolmiljö.* Centrum för folkhälsoforskning, landstinget i Värmland, 1990.
- Jorming, B *Hälsotillståndet hos skolelever i grundskolan. Epidemiologisk studie.* Universitetsförlaget, 1984.
- Karasek, R A, Russel, R S, Theorell, T *Physiology of stress and regeneration in job related cardiovascular illness.* Journal of human stress, 8, 29-42, 1982.
- Setterlind, S, Larsson, G, Saltin, B *Hälsoläge, arbetsmiljö och stresshantering. Bromma gymnasium våren 1991.* Skolhälsovården i Stockholm. Folksam. 1992.

Publicerade rapporter från Forskningsenheten

- Andersson, T FRITIDS- OCH KULTURVANOR I BORÅS
BLAND UNGDOMAR OCH VUXNA
Borås kommun 1993
- Blomdahl, U DELTAR INVANDRARUNGDOMAR I FRITIDS-
OCH KULTURUTBUDET I MINDRE
UTSTRÄCKNING ÄN INFÖDDA SVENSKA
UNGDOMAR?
En studie av stadsdelen Navestad i Norrköping 1986
Beställes från Norrköping fritidsförvaltning. Tel:
011/15 00 00
- Blomdahl, U ERFARENHETSVERKSTAN - en utvärdering.
Boken är en utvärderingsrapport om Erfarenhets-
verkstan(EV) i Stockholmsstadsdelen Sättra.
Fritid Stockholm 1984
- Blomdahl, U FOLKRÖRELSENA OCH FOLKET - med utblick
mot framtiden.
Carlssons förlag 1990. Tel. 08/11 23 49
- Blomdahl/
Elofsson FRITIDS- OCH KULTURVANOR I ESKILSTUNA
En studie av årskurserna 1-9. Beställes från
Eskilstunas fritidsförvaltning 1987
Tel. 016/10 19 19
- Blomdahl/
Elofsson FRITIDSAKTIVITETERNAS KUMULATIVITET -
En prövning av en generell hypotes.
Sociologiska institutionen och Fritid Stockholm 1985
- Blomdahl/
Claesson m.fl. FRITIDSGÅRDEN - dess besökare och framtid
Fritid Stockholm 1989
- Blomdahl, U GYNNAR DE OFFENTLIGA SATSNINGARNA PÅ
FRITIDSOMRÅDET DE REDAN GYNNADE ?
En granskning av budgetdepartementets utredning
i frågan.
Fritid Stockholm 1985
OBS! Utsåld - kan endast beställas i stencilupplaga i
enstaka exemplar.
- Blomdahl/
Elofsson/
Janhammar JA TILL OS-MEN BILDT SKA BETALA
Fritid Stockholm 1994
- Blomdahl, U KAN BEFINTLIGA UNDERSÖKNINGAR
ANVÄNDAS FÖR ATT GÖRA UTSAGOR OM
OFFENTLIGT RESURSUUTNYTTJANDE PÅ
FRITIDS- OCH KULTUROMRÅDET?
Fritid Stockholm 1987
- Blomdahl, U MYT, VERKLIGHET OCH FRAMTID
Fritid Stockholm 1990
- Blomdahl, U PM- ANGÅENDE OFFENTLIGT RESURS-
UTNYTTJANDE INOM FRITIDSOMRÅDET.
Fritid Stockholm 1990
- Blomdahl/
Elofsson STOCKHOLMARNAS OCH VÄSTERÅSARNAS
BIBLIOTEKSVANOR
En studie av den vuxna befolkningen. Fritid
Stockholm 1987
- Blomdahl/
Elofsson STOCKHOLMARNAS OCH VÄSTERÅSARNAS
FRITIDSVANOR
En studie av åldersgruppen 16-75 år. Tabellbilaga.
Fritid Stockholm 1987
- Blomdahl/
Elofsson STOCKHOLMARNAS OCH VÄSTERÅSARNAS
UTNYTTJANDE AV ÖPPEN VERKSAMHET
En studie av den vuxna befolkningen. Fritid
Stockholm 1987
- Blomdahl/
Elofsson STOCKHOLMARNAS OCH VÄSTERÅSARNAS
UTNYTTJANDE AV IDROTTS- OCH
MOTIONSANLÄGGNINGAR
En studie av den vuxna befolkningen.
Fritid Stockholm 1987
- Blomdahl/
Elofsson STOCKHOLMARNAS OCH VÄSTERÅSARNAS
UTNYTTJANDE AV PARKER OCH
GRÖNOMRÅDEN- En studie av den vuxna
befolkningen.
Fritid Stockholm 1987
- Blomdahl/
Elofsson UNGDOMAR-VÅLD-ORGANISERAD FRITIDS-
VERKSAMHET i Socialstyrelsens "Va säger dom?-
Ungdomsforskarna." Utbildningsproduktion AB 1987
- Blomdahl/
Elofsson VILKEN FRITIDSVERKSAMHET VILL
STOCKHOLMARNAS OCH VÄSTERÅSARNAS
ATT KOMMUNERNA SKA SATSA PÅ?
En studie av den vuxna befolkningen. Fritid
Stockholm 1987
- Blomdahl, U VÄLFÄRDSMÄTNING INOM FRITIDS- OCH
REKREATIONS-OMRÅDET
Presentation, granskning och diskussion.
Fritid Stockholm 1979
- Claesson, Å FARSTA- UNGDOMARS FRITIDSVANOR
Fritid Stockholm 1988
- Claesson, Å FLICKOR OCH DEN ORGANISERADE FRITIDEN
Fritid Stockholm 1990
- Claesson, Å FLICKORS FRITID
Fritid Stockholm 1992
- Claesson, Å FRITIDS- OCH KULTURVANOR I ÖRN-
SKÖLDSEVIK - en studie av grund och
gymnasieskolan.
Örnsköldseviks Kultur- och Fritidsförvaltning 1992
- Claesson, Å FRITIDSVANOR I GÖTEBORG - en studie av
årskurserna 1-9. 1990
Beställes från Fritid Göteborg tel. 031/61 27 10
- Claesson, Å MANNEKÅNGUPPVISNING ELLER UTELEK?
En utvärdering av ett flickprojekt.
Fritid Stockholm 1988
- Claesson, Å TENSTA-UNGDOMARS FRITIDSVANOR
Fritid Stockholm 1988
- Claesson, Å TRE ÅR MED BÅTSPORTGÅRDEN - En
utvärdering.
Lidingö kommun har profilerat sina fritidsgårdar.
Beställes från Lidingö fritidsförvaltning. 1988
Tel. 08/731 30 00
- Elofsson, S ENSAMBOENDE MÖDRARS FRITIDS- OCH
KULTURVANOR
Fritid Stockholm 1989
- Elofsson, S FÖR TRÖTT EFTE SKOLAN FÖR ATT ORKA
UMGÅS?
Fritid Stockholm 1994

- Elofsson, S HUR SKILJER SIG PRIVAT- OCH OFFENTLIGT ANSTÄLLDA VAD GÄLLER UTNYTTJANDE AV DET OFFENTLIGA FRITIDSUTBUDET?
Fritid Stockholm 1991
- Elofsson, S KAN SOCIOLOGISKA BAKGRUNDSFAKTORER ELLER PSYKOLOGISKA MOTIVATIONSFAKTORER FRÄMST FÖRKLARA FRITIDS-UTÖVANDET?
Fritid Stockholm 1989
- Elofsson, S MÅSTE MAN TRIVAS SÄMRE NÄR MAN BLIR ÄLDRE?
Fritid Stockholm 1992
- Elofsson, S SEMESTERVANOR
Fritid Stockholm 1989
- Elofsson, S Gustavsson-Florå, B VAD SÖKER UNGDOMAR I IDROTTE?
Fritid Stockholm 1994
- Elofsson, S VAD VILL FÖRÄLDRARNA ATT UNGDOMAR SKALL GÖRA PÅ FRITIDEN?
Sett ur ungdomars perspektiv.
Fritid Stockholm 1991
- Elofsson, S VAD VILL UNGDOMAR GÖRA PÅ SIN FRITID?
Fritid Stockholm 1992
- Elofsson, S VAD ÄR BARN OCH UNGDOMAR INTRESSERADE AV PÅ FRITIDEN?
Fritid Stockholm 1992
- Elofsson, S VAD VILL SKOLUNGDOMAR I STOCKHOLM FÖRBÄTTRA?
Fritid Stockholm 1992
- Elofsson, S VARFÖR ÄR UNGDOMAR MED I IDROTTSFÖRENING?
Fritid Stockholm 1994
- Elofsson, S VILKA BETYDER MEST FÖR VAD UNGDOMAR VILL GÖRA PÅ FRITIDEN - FÖRÄLDRAR ELLER KAMRATERNA?
Fritid Stockholm 1990
- Janhammar, A POJKARS AKTIVITET, FLICKORS PASSIVITET?
Fritid Stockholm 1993
- Karlsson, P NORRKÖPINGSELEVERNAS FRITIDSVANOR
1987 Beställes från Norrköpings fritidsförvaltning
Tel. 011/15 00 00
- Pettersson, D FRITIDSMETODIK FÖR TJEJER
Fritid Stockholm 1991
- Pettersson, D GÅRDSDEMOKRATI - PROJEKTET - En utvärdering.
Fritid Stockholm 1989
- Pettersson, D VIBESTÄMMER TILLSAMMANS - En utvärdering av gårds-kooperativet i Navestad. 1985
Beställes från Norrköpings fritidsförvaltning Tel: 011/15 00 00

Rapporterna kan beställas, om inte annat anges, från Fritid Stockholm.

Tel: 08-785 83 59 eller fax: 08-653 27 36